

УДК 340.12 : 342.7 : 341.231.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.1.16>

АБСОЛЮТИЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЗАГРОЗА ДЕРЖАВНОСТІ І ДОБРОБУТУ СУСПІЛЬСТВА. ЧАСТИНА II. ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВ ЛЮДИНИ

Кононенко Ю.С.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького
<https://orcid.org/0000-0003-3703-7774>
yuriy.s.kononenko@vu.cdu.edu.ua*

Джолос С.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького
<https://orcid.org/0000-0002-0001-5523>
debofor@gmail.com*

Кононенко Ю.С., Джолос С.В. Абсолютизація прав людини як загроза державності і добробуту суспільства. Частина II. Людська гідність як джерело прав людини.

Статтю присвячено пошуку відповіді на питання про те, що є справжнім джерелом прав людини, і чи є ним, зокрема, людська гідність?

Висловлено думку про те, що честь і гідність не можуть бути притаманні людині як такі. Вказано на той факт, що виходячи із закону єдності і боротьби протилежностей, честь і гідність не можуть існувати без своїх антиподів – безчестя і недостойності. Зауважено, що приписування честі і гідності будь-якій людині нівелює роль моралі та призводить до етичної деградації суспільства.

Звернуто увагу на той факт, що світові релігії (зокрема буддизм, християнство та іслам), які зробили визначний внесок у формування цивілізацій людства, оцінюють природу людини, як «гріховну», тож побудова концепції прав людини на основі уявлень про людську гідність суперечить світоглядно-філософським підвалинам основних цивілізацій світу. Окреслено уявлення певних мислителів минулого (Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, Ф. де Ларошфуко, Ш.Л. де Монтеск'є та ін.) про єство людської природи, гідності і честі.

Вказано на той факт, що у монархічних державах «джерелом гідності» або «джерелом честі» офіційно визнається монарх, тож покладення людської гідності в основу концепції прав людини, насправді означає, що справжнім джерелом і того, і другого, є держава. Зауважено, що відсутність державних нагород і відзнак глави держави не робить більшість підданих монархічних (та громадян республіканських) держав безправними, що, також, підтверджує той факт, що гідність не є джерелом прав людини.

Висловлено думку про те, що честь і гідність людини є не безсумнівним фактом, а лише спростовуваною презумпцією, яка робить хиткою сучасну концепцію прав людини, що будується на її основі.

Вказано, що справжнім джерелом прав людини є певний рівень матеріального та духовного розвитку суспільства на певному етапі, а також держава, яка закріплює права людини в офіційних джерелах права та захищає їх від можливих порушень тощо.

Ключові слова: права людини, людська гідність, честь і гідність, світові релігії, цивілізація, природа людини, спростовувана презумпція, «джерело гідності», розвиток суспільства, держава.

Kononenko Yu.S., Dzholos S.V. Absolutization of human rights as a threat to the statehood and the welfare of society. Part II. The human dignity as a source of human rights.

The article is devoted to the investigation of the question what a real source of human rights is, and, in particular, is it the human dignity?

The authors say that honour and dignity may not be recognized as the features of the abstract human. It was emphasized that, according to the law of unity and struggle of opposites, honour and dignity may not exist without their antipodes, such as dishonor and unworthiness. The authors say that the attributing of honor and dignity to any person nullifies the role of morality and leads to the ethical degradation of society.

The authors write that the World Religions (in particular, such as Buddhism, Christianity and Islam), which made a significant contribution to the formation of human civilizations, assess human nature as «sinful». So, it means that the concept of the human rights, which is based on the ideas of the human dignity, contradicts to the worldview and philosophical grounds of the main civilizations of the world. Some attention also was paid to the opinions of the philosophers of the previous ages (such as N. Machiavelli, T. Hobbes, F. de La Rochefoucauld, Ch.L. de Montesquieu and others) on the matter of the essence of the human nature, dignity and honour.

The authors say that the monarch is officially recognized as the fount of honour is the states with the monarchical form of government. So, if the human dignity is the source of the human rights, in fact, the source of both these categories is the state. It was noted that the majority of the citizens of any state has no any state awards and insignias from the head of the state, but it does not mean that they do not have any rights. So, the honour and dignity are not the source of the human rights.

The authors say that the honour and dignity of the human is not an undoubted fact, but they are only a rebuttable presumption. It means that the modern concept of the human rights, which is based on this rebuttable presumption, in fact, is very shaky.

The authors say that the level of the material and spiritual development of the society on a certain stage of its history, as well as the state, which fixes the human rights in the official sources of law and protects them from the possible violations, are the real sources of the human rights, etc.

Key words: human rights, human dignity, honour and dignity, the World Religions, civilization, the nature of human, rebuttable presumption, the fount of honour, the development of the society, state.

Постановка проблеми. У сучасності все частіше лунають гасла про те, що людська гідність є джерелом прав людини. Проте, злиденне існування мільйонів людей та безсоромне використання недовдоволення широких народних мас політичними авантюристами під час боротьби за владу в окремих країнах нашою хвилює думку, що реальність є доволі далекою від офіційних лозунгів та ідеологічних штампів. Разом із тим, вельми неоднозначним є й питання про єство людини, яке не можна залишати поза увагою при дослідженні людської гідності як джерела прав людини. Тож, важливим завданням сучасної політико-правової науки є пошук відповіді на питання, чи дійсно людська гідність може вважатися джерелом прав людини?

Аналіз досліджень і публікацій. Слід зазначити, що питання, дотичні до проблематики цієї статті, піднімалися у працях таких класиків філософської та політико-правової думки, як Е. Берк, Геракліт Ефеський, Т. Гоббс, Квінт Енній, Ф. де Ларошфуко, М. Лютер, Н. Макіавеллі, Св. Матвій, Ш.Л. де Монтеск'є, Сократ, а також у працях таких дослідників середини XIX – початку XXI ст., як М.Л. Буш, Дж. Г. Воллок, О.А. Вусатюк, Л. Гаутієр, М. Гранат, Г.Г. Демиденко, Ч. Кларк, Г. Коулл, Дж.Ф. МакКвін, К. МакКрірі, Ч. Мілліз, В.П. Нагребельний, О.В. Петришин, Дж. Пітт-Ріверз, Н.С. Прозорова, М. Розенталь, К. Стевенсон, Ю.В. Швець, Т.О. Ширяєва, П. Юдін та ін.

Формулювання цілей статті. Водночас, вбачається, що деякі окремі аспекти досліджуваної проблематики за сучасних умов потребують уточнення, нових підходів і оцінок. Тож, у межах цієї статті ми плануємо: а) висловити думку про те, що честь і гідність не можуть бути притаманні людині як такі; б) вказати на той факт, що виходячи із закону єдності і боротьби протилежностей, честь і гідність не можуть існувати без своїх антиподів – безчестя і недостойності; в) зауважити, що приписування честі і гідності будь-якій людині нівелює роль моралі та призводить до етичної деградації суспільства; г) звернути увагу на той факт, що світові релігії, які зробили визначний внесок у формування цивілізацій людства, оцінюють природу людини, як «гріховну», тож побудова концепції прав людини на основі уявлень про людську гідність суперечить світоглядно-філософським підвалинам основних цивілізацій світу; г) окреслити уявлення певних мислителів минулого про єство людини, її честь і гідність; д) вказати на той факт, що у монархічних державах «джерелом гідності» або «джерелом че-

сті» офіційно визнається монарх, тож покладення людської гідності в основу концепції прав людини, насправді означає, що справжнім джерелом і того, і другого, є держава; е) зауважити, що відсутність державних нагород і відзнак глави держави не робить більшість підданих монархічних (та громадян республіканських) держав безправними, що, також, підтверджує той факт, що гідність не є джерелом прав людини; є) висловити думку про те, що честь і гідність людини є не безсумнівним фактом, а лише спростовуваною презумпцією, яка робить хиткою сучасну концепцію прав людини, що будується на її основі; ж) вказати, що справжнім джерелом прав людини є певний рівень матеріального і духовного розвитку суспільства на певному етапі, а також держава, яка закріплює права людини в офіційних джерелах права і захищає їх від можливих порушень тощо.

Виклад основного матеріалу. У Преамбулі Загальної декларації прав людини зазначено, що «беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру...» Генеральна Асамблея «проголошує цю Загальну декларацію прав людини...» [1]. Отже, в основу вищевказаного документу, фактично покладено ідею людської гідності. Враховуючи згадки про людську гідність в Статуті ООН [2], Хартії Європейського Союзу з прав людини [3] та інших міжнародних документах, у сучасності доволі поширеною є думка про те, що «гідність становить основу прав людини» [4].

В літературі зазначається, що «Одне з найглибших виражень гідності людини в сучасному конституціоналізмі» міститься у ст. 30 Конституції Польщі 1997 р. [4, с. 64], де сказано, що «природна і невідчужувана гідність людини є джерелом свобод і прав людини та громадянина. Вона непорушна, а її повага й охорона є обов'язком державної влади» [5]. Водночас, суддя Конституційного Трибуналу Республіки Польща у відставці, професор М. Гранат задається питанням: «Як потрібно розуміти слово «джерело» у цьому контексті? Мабуть, «джерело» вказує на те, що гідність людини, передовсім, орієнтована на свободи і права людей та громадян і становить їхню основу. Однак гідність не є «причиною» прав людини, тобто вона не визначає змісту права. Гідність не породжує закону. Закон створює демократичний і легітимний законодавець. На мою думку, зв'язок між гідністю і правами людини можна пояснити так: усвідомлення гідності людини – це мета регулювання прав людини. У цьому розумінні права людини виступають засобами реалізації гідності людини. Гідність людини є метою регулювання прав людини. Втім, таке пояснення зв'язку між гідністю і правами людини не є задовільним. Воно, як видається, «перевертає з ніг на голову» зв'язок гідності та прав людини. Особливо воно несумісне з абсолютною природою гідності людини. Як припускається, зв'язок між гідністю людини (ст. 30) і правами людини (що регулюються Розділом II) полягає в тому, що права людини – це вияви її гідності, або ж гідність становить основу прав людини. Це означає, що гідність людини можна краще зрозуміти, якщо виразити її крізь систему прав і свобод людини» [4, с. 60].

Як вбачається зі наведеної думки, питання про людську гідність як джерело прав людини, насправді, є не таким вже й однозначним... Тож, спробуймо докладніше розібратися в цих питаннях: не даремно, М. Гранат підмічає, що «Те, що гідність – цінність абсолютна, не означає, що про неї не можна дискутувати, наприклад, під час дебатів про джерела її походження чи способи її функціонування» [4, с. 61].

Згідно з «Юридичною енциклопедією», «Честь є поняттям моральної свідомості й категорією етики, що включає у себе моменти усвідомлення індивідом або організацією свого суспільного значення і визнання цього значення з боку суспільства. Поняття «честь» за змістом близьке до категорії «гідність», що є чинником моральної свідомості, в якому виражається уявлення про самоцінність особистості, її моральну рівність з усіма іншими, та водночас є категорією етики, що відображає моральне ставлення індивіда до самого себе і суспільства до нього» [6].

У цьому контексті, при всьому нашому співчутті, виникає питання, як бути із недієздатними (душевнохворими, слабоумними) особами: якщо вони не здатні усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними, чи можна говорити про наявність у них гідності і честі, як «морального ставлення до себе» та «усвідомлення свого суспільного значення» (звісно, якщо не йдеться про сучасних Наполеонів і Цезарів)?

Також, враховуючи, що честь «є поняттям моральної свідомості й категорією етики», що передбачає «усвідомлення» особою свого значення і «визнання цього значення з боку суспільства», а «гідність» є «чинником моральної свідомості», що виражає «уявлення про самоцінність особистості, її моральну рівність з усіма іншими» та «відображає моральне ставлення індивіда до самого себе і суспільства до нього», постає закономірне питання: як вищенаведені гасла співвідносяться з такими

особами, як серійні убивці, гвалтівники, грабіжники, наркомани, алкоголіки, бомжі (бродяги), filles de joie та їм подібні? Можливо, сліди «уявлень про самоцінність особистості, її моральну рівність з усіма іншими», «усвідомлення свого суспільного значення», «моральної свідомості», «етики» і відображення «морального ставлення суспільства» щодо представників названих категорій осіб варто шукати між рядками судових вироків і постанов правоохоронних органів?

Зауважимо, що якби честь і гідність дійсно були притаманні всім без винятку представникам роду людського, в принципі, не існувало би таких понять, як «безчестя» і «негідник», оскільки вони були би позбавлені внутрішнього змісту і реального втілення.

При цьому, слід розуміти, що приписування честі і гідності всім підряд без розбору суперечить здоровому глузду та нівелює зміст цих понять. Геракліт Ефеський стверджував, що світ складається із протилежностей, що борються між собою, при цьому, наявність однієї протилежності обумовлює існування другої [7, с. 104]. Таким чином, позитивні якості людської особистості апіорі не можуть існувати без своїх антиподів, оскільки у такому разі, за відсутності критеріїв для порівняння, вони просто втратять свою виразність і зміст. А це, у свою чергу, означає, що якщо одні люди мають честь і гідність, то другі не володіють ними, і саме ця антиномія дає підстави говорити про існування моральності – аморальності та добра – зла як таких. Тож, наділення всіх без винятку людей честю і гідністю порушує закони діалектики (зокрема закон єдності і боротьби протилежностей), за відсутності яких світу просто-на-просто не існувало би.

Зауважимо, що безапеляційне приписування честі і гідності будь-якій людині, навіть тій, що вчинила найогидніші діяння та найжахливіші злочини, не тільки принижує честь і гідність порядної людини, адже ставить знак рівності між ними, але й, фактично, нівелює роль громадського осуду як міри впливу, чим перетворює мораль з дієвого виду соціальних норм в «упередження», «забобони» і «пережитки минулого». А це, у свою чергу, призводить до етичної деградації суспільства та юридизації і бюрократизації усіх тих суспільних відносин, які раніше регулювалися мораллю.

При цьому, саме словосполучення «людська гідність» звучить досить неоднозначно, оскільки уточнення «людська» неодмінно наштовхує на думку, що, нібито, гідність може бути притаманна й іншим видам живих істот...

Питання про «людську гідність як джерело прав людини» набуває особливої гостроти, у разі, якщо згадати, як оцінюють природу людини видатні мислителі минулого, а також світові релігії (які завдяки поширенню писемності і накопиченню знань на ранньому етапі історії, зробили величезний внесок у зародження цивілізованого буття і, тим самим, започаткували основні цивілізації людства).

Зауважимо, що переважна більшість релігій світу, зокрема світові релігії – буддизм, християнство, іслам (дві останні мають спільне коріння, адже відносяться до авраамічних віровчень), загалом, оцінюють природу людини як «гріховну» (згадаймо «первородний гріх» Адама та Єви в авраамічних релігіях, або ж необхідність після серії реінкарнацій прожити цілком праведне життя для досягнення нірвани у дхармічних релігіях).

Таким чином, підсумовуючи викладене, слід сказати, що в основі філософської картини світу більшості цивілізацій людства лежить уявлення саме про гріховну природу людини. Невипадково, М. Лютер, зазначав, що якби світ складався лише із праведників, не було б потреби ані в «королях... ані в мечі, ані в законі» [8, с. 65].

Отже, визнання «людської гідності джерелом прав людини» суперечить світоглядно-філософським підвалинам основних цивілізацій світу.

У свою чергу, Н. Макіавеллі зазначав, що «Про людей в цілому можна сказати, що вони невдячні й непостійні, схильні до лицемірства і брехні, що їх відлякує небезпека і вабить нажива» [9, с. 96]. За вченням Т. Гоббса, основними рисами людського ества є жадоба, страх, бажання безмежної влади, егоїзм і т.п. [10, с. 600]. У свою чергу, Ф. де Ларошфуко також надзвичайно песимістично оцінював людську сутність і стверджував, що всі людські чесноти – це лише «уміло переряджені пороки» [11, с. 150], а в основі всіх людських вчинків лежать самолюбство, марнославство й егоїзм [11].

Тож, варто погодитися з думкою Квінта Еннія: «Benefacta male locata malefacta arbitror» («Благодіяння надане негідному, я вважаю зlodіянням») [12, с. 47].

У зв'язку з цим, постає закономірне питання, як можна казати про людську гідність як основу прав людини і, тим більше, абсолютизувати їх?

Вельми цікаве тлумачення понять «гідність» і «честь» наводить видатний французький мислитель епохи Просвітництва Ш.Л. де Монтеск'є. Так, зокрема, він вкладає у поняття «гідність» повагу особи до самої себе. Філософ вказує, що «забуття власної гідності» і «неповага до самого себе» є основою

злочинів проти моральності і пристойності, вчинення яких повинно тягнути за собою такі моральні покарання, як ганьба і публічне осоромлення та ін. [13, с. 167].

У свою чергу, честь просвітник вважає «упередженнями кожної особи і кожного становища», які, тим не менше, можуть «надихати людей на найбільш прекрасні діяння» [13, с. 31]. Знавець питань честі, барон Ш.Л. де Монтеск'є вказує на близькість понять «честь» та «честолюбство» і небезпідставно стверджує, що «природа честі вимагає переваг та відзнак» [13, с. 31]. При цьому, честь є принципом монархічного правління, яке «передбачає існування чинів, переваг і навіть родового дворянства» [13, с. 31].

Тож, під честю слід розуміти не тільки і не стільки високі моральні якості, скільки їх своєрідну суміш з честолюбством, гордістю і марнославством, що мотивують людину до шляхетних діянь, і в якості нагороди за які особа очікує на своє шанування суспільством «по-честі», звідки, власне, і походить саме поняття «почесті»...

В цьому контексті, варто зауважити, що у монархічних державах «джерелом гідності» (або ж «джерелом честі») визнається монарх [14]. При цьому, слід згадати, що враховуючи сутність субфеодації, за часів феодалізму було звичайною практикою, коли лицарі-командувачі нагороджували лицарськими званнями своїх найкращих воїнів, які, у свою чергу, мали право надавати лицарські звання іншим після отримання командування [15, с. 223]. До того ж, впродовж більшої частини Середньовіччя приватні особи могли створювати лицарські ордени [16, с. 75]. Проте, з XIII ст. монархи, починаючи з імператора Фрідріха II (як короля Сицилії) у 1231 р. [17, с. 8], перетворюють право бути «джерелом честі» («*fons honorum*») у виключно королівську прерогативу, поступово скасовуючи право лицарів підвищувати своїх есквайрів (зброєносців) до лицарів [18, с. 34]. Після закінчення епохи феодалізму й утвердження національних держав, нагородження орденами, званням лицаря і дворянськими титулами (у монархічних державах) стало прерогативою монархів (глав держав) для відзначення своїх вірних підданих (громадян) [19, с. 65]. Інакше кажучи, глави держав стали «джерелом честі» для своїх народів [20, с. 3–16].

При цьому, Дж. Пітт-Ріверз слушно підмітив, що «у той час, як монарх є «джерелом честі» в одному сенсі, він є її ворогом у другому, оскільки претендує на роль арбітра у питаннях честі» [21]. Очевидно, саме тому дуелі між представниками європейської аристократії набули особливого розмаху саме в епоху абсолютизму, адже дворяни діяли відповідно до девізу: «Душу – Богу, життя – королю, серце – дамі, честь – нікому!».

Разом із тим, досвід історії та офіційна практика сучасних монархічних держав свідчить, що «джерелом честі» або «джерелом гідності» для певного народу є його державець – монарх. Звідси випливає той факт, що навіть якщо вважати «людську гідність джерелом прав людини», насправді, виходить, що джерелом прав людини, так само, як і джерелом людської гідності, є держава. Це цілком логічно, адже якщо саме виникнення державності сприяло утвердженню цивілізованого буття суспільства, то і поява «людської гідності» стала можливою лише завдяки остаточному виділенню людини з тваринного світу, що було би неможливо без державності та цивілізації: в цьому контексті достатньо буде порівняти звичаї, зокрема шлюбні, «цивілізованих» і «нецивілізованих» народів...

Якщо ж уявити, що честь і гідність є якостями, що іманентно властиві людині як такій, і жодна людина не може не бути не наділена ними, в такому разі, цілком безглуздими представляються спроби їх захисту: якщо кожна людина в будь-якому разі має честь і гідність і за жодних обставин не може їх втратити, значить і спроби їх захисту позбавлені сенсу, адже жодна дифамація жодною мірою не впливає на честь і гідність ображеної особи. Проте, якщо в наш час честь і гідність захищаються в судовому порядку, а в минулому – відстоювалися на дуелях, значить, існують певні обставини, за яких особа мусить вжити заходів для захисту своєї честі і гідності, а, у протилежному випадку, сумніви щодо їх притаманності відповідній особі набувають цілком обґрунтованих підстав...

Тож, слід визнати, що честь і гідність особи не є фактом і безсумнівною об'єктивною істиною у вищій інстанції, а являють собою лише презумпцію, при цьому – презумпцію спростовувану (на кшталт презумпції невинуватості).

Таким чином, той факт, що сучасна концепція прав людини (в основу якої покладено уявлення про людську гідність) вибудовується на основі спростовуваної презумпції свідчить лише про те, що вона є доволі хиткою та далекою від реалій життя.

Водночас, цілком очевидно, що відсутність відзнак з боку «джерела честі» (монарха) у переважній більшості підданих монархічних держав (не кажучи вже про громадян республіканських держав),

жодною мірою не означає цілковитого безправ'я народу, що також дає підстави поставити під сумнів тезу про те, що саме «людська гідність» є «джерелом прав людини».

У свою чергу, у бесідах і судженнях Сократ приділяв основну увагу пізнанню сутності доброчесності, адже як може бути моральною людина, якщо вона не знає, що таке доброчесність [22, с. 766]? При цьому, Ф. де Ларошфуко констатував, що «Якою би кмітливою не була людина, їй ніколи не досягнути всього зла, що вона чинить» [11, с. 171].

Тож, прихильникам виведення прав і свобод людини з людської гідності слід згадати безсмертні слова основоположника консерватизму, видатного англійського мислителя XVIII ст. Е. Берка: «Що таке свобода без мудрості і доброчесності? Це найбільше зло з усіх можливих; це нерозсудливість, порок і безумство, що не піддаються приборканню» [23; 24, с. 355]; «Чи повинен я серйозно привітати безумця, який втік з-під захисту божевільні та цілощой темряви своєї палати лише тому, що він знову отримав можливість користуватися світлом і свободою? Чи повинен я привітати вбивцю чи розбійника з великої дороги, який розбив кайдани тюрми, зі здобуттям ним своїх природних прав? Це було би схоже на епізод звільнення злочинців, засуджених до галер, героїчним філософом – Лицарем Сумного Образу» [23; 24, с. 69].

Тож, враховуючи наявність у будь-якому суспільстві значної кількості людей із сумнівними моральними та інтелектуальними якостями, казати про якусь абстрактну людину та виводити з її, знову ж таки абстрактної, «гідності» права людини можна тільки хіба що в розумінні біблійного принципу: нехай воздасться вам за діяннями вашими [25, с. 909; Матв. 16: 27].

Таким чином, підсумовуючи викладене, ми дійшли таких **висновків**:

1. У сучасності, як на міжнародному, так і на національному рівні, все більшої популярності набуває теза про те, що нібито «людська гідність є джерелом прав людини».

2. Враховуючи існування у кожному суспільстві різних асоціальних елементів (злочинці, наркомани, алкоголіки, бродяги, *filles de joie* тощо), насправді, не можна стверджувати, що честь і гідність притаманні людині як такій.

3. З часів Геракліта Ефеського відомо, світ складається із протилежностей, що борються між собою, при цьому, наявність однієї протилежності обумовлює існування другої. Тож, честь, як поняття, не може існувати без свого антиподу – безчестя, а гідність – без недостойності. Тому, теза про те, що нібито честь і гідність властиві всім людям без винятку, відверто порушує закони діалектики (закон єдності і боротьби протилежностей) та суперечить дійсності і здоровому глузду.

4. Люди є різними. Тож, безапеляційне приписування честі і гідності будь-якій людині, навіть тій, що вчинила найогидніші діяння та найжахливіші злочини, принижує честь і гідність дійсно порядних людей та нівелює роль громадського осуду як міри впливу, чим перетворює мораль із дієвого виду соціальних норм в «упередження», «забобони» і «пережитки минулого», що призводить до етичної деградації суспільства.

5. Переважна більшість релігій світу, зокрема і всі світові релігії – буддизм, християнство, іслам, – загалом, оцінюють природу людини як «гріховну». Тож, враховуючи, що саме релігії (завдяки поширенню писемності і, таким чином, накопиченню знань) були найважливішим фактором формування різних цивілізацій людства, загалом, стає очевидно, що визнання «людської гідності джерелом прав людини» суперечить світоглядно-філософським підвалинам основних цивілізацій світу.

6. Сократ вчив, що людина не може бути моральною, якщо вона не знає, що таке доброчесність. Крім того, чимало мислителів, зокрема і Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, Ф. де Ларошфуко та ін., небезпідставно вельми критично оцінювали природу людини.

7. Ш.Л. де Монтеск'є тлумачив гідність людини як її повагу до самої себе, а під честю він розумів суміш високих моральних якостей із честолюбством, гордістю і марнославством. При цьому, саме честь мислитель вважав принципом монархічного правління, сама природа якого «передбачає існування чинів, переваг і навіть родового дворянства».

8. У монархічних державах офіційно «джерелом честі» або «джерелом гідності» визнається монарх. Таким чином, навіть якщо вважати «людську гідність джерелом прав людини», насправді, виходить, що істинним джерелом прав людини, так само, як і джерелом людської гідності, є саме держава (що й не дивно, враховуючи її визначну роль у забезпеченні цивілізованого буття суспільства, що якісно відрізняє життя людей від існування тварин).

9. Якщо припустити, що честь і гідність іманентно властиві будь-якій людині, як такій, і за жодних обставин людина не може їх втратити, у такому разі, цілком безглуздими представляються будь-які способи їх захисту (в судовому порядку нині та на дуелях – у минулому). Тож, сам факт існування пев-

них механізмів охорони честі і гідності доводить, що, за деяких обставин, вони потребують захисту, а, отже, людина може їх втратити. Це, знову ж таки, свідчить, що честь і гідність не завжди притаманні певним людям.

10. Водночас, відсутність державних нагород і відзнак з боку «джерела гідності» (монарха) у переважній більшості підданих монархічних держав (не кажучи вже про громадян республіканських країн), тим не менше, не означає їх безправ'я, що зайвий раз спростовує думку про те, що саме «людська гідність» нібито є «джерелом прав людини».

11. Враховуючи викладене, необхідно визнати, що честь і гідність особи не є безсумнівним фактом та об'єктивною істиною у вищій інстанції, а являють собою лише презумпцію, при цьому – презумпцію спростовувану (на кшталт презумпції невинуватості).

Таким чином, той факт, що сучасна концепція прав людини вибудовується на основі спростовуваної презумпції (про наявність у людини честі і гідності), свідчить лише про те, що сама ця концепція є доволі хиткою та далекою від реалій життя.

12. Істинним джерелом прав людини слід вважати рівень розвитку матеріальних умов буття і гуманістичних уявлень певного суспільства у конкретно-історичний момент, а також державу, що забезпечує цивілізоване існування людської спільноти та реально закріплює основні права людини в офіційних джерелах права і захищає їх від можливих порушень.

Перспективним напрямком подальшої розробки відповідної проблематики вбачається дослідження основних проблемних питань закріплення прав людини у міжнародних і національних документах та віднайдення основних раціоналістичних засад їх належної реалізації.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 23.01.2023 р.).
2. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 31.01.2023 р.).
3. Хартия основоположных прав Европейского Союза от 7 декабря 2000 г. *База данных «Лига-Закон»*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00303> (дата обращения: 31.01.2023 г.).
4. Гранат М. Значення гідності людини у конституційному праві. *Український часопис конституційного права*. 2016. № 1. С. 59–65.
5. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. 1997. Nr. 78. Poz. 483. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/O/D19970483.pdf> (data dniesienia: 31.01.2023 r.).
6. Нагребельний В.П., Швець Ю.В. Честь і гідність. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. 2004. Т. 6: Т – Я. URL: https://leksika.com.ua/14201019/legal/chest_i_gidnist (дата звернення: 25.01.2023 р.).
7. Гераклит Эфесский. Краткий философский словарь / под редакцией М. Розенталя и П. Юдина. Издание 4-е, дополненное и исправленное. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1954. С. 104–105.
8. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред.: проф. Г.Г. Демиденка, проф. О.В. Петришина. Харків : Право. 2009. 256 с.
9. Макиавелли Н. Государь. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2008. 272 с.
10. Прозорова Н.С. Гоббс. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. 1998. Т. 1: А – Г. С. 600.
11. Ларошфуко Ф. Мемуары. Максимумы. Ленинград: Ленинградское отделение издательства «Наука». 1971. 280 с.
12. Словарь латинских крылатых слов / автор-составитель Т.А. Ширяева. Ростов-на-Дону: Феникс. 2002. 448 с.
13. Монтескье Ш.Л. О духе законов. Москва: Мысль. 1999. 672 с.
14. Herbert Cowell, John Fraser Macqueen, Charles Clark, Incorporated Council of Law Reporting for England and Wales, Great Britain. The Law reports. Appeal cases before the House of Lords (English,

- Irish, and Scotch) and the Judicial Committee of Her Majesty's Most Honourable Privy Council // Law reports. Appeal cases. 1876-1880. C. 5 v.
15. Gautier, Léon. Chivalry / translated from French by Henry Frith. Glasglow: G. Routledge and Sons, 1891.
 16. Wollock, Jennifer G. Rethinking chivalry and courtly love. Santa Barbara, California: Praeger, 2011.
 17. Stevenson, Katie. Chivalry and knighthood in Scotland, 1424-1513. Woodbridge [u.a.]: Boydell Press, 2006.
 18. Mills, Charles. The history of chivalry. Philadelphia: H.C. Carey and I. Lea, 1861.
 19. Bush, M.L. Rich noble, poor noble. Manchester : Manchester University Press, 1988.
 20. McCreery, Christopher. The Order of Canada: its origins, history, and development (Reprint ed.). Toronto : University of Toronto Press. 2005. Pp. 3–16.
 21. Pitt-Rivers, Julian, «Honor and Social Status», in Jean G. Peristany, ed., Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society, 20–77 (Chicago: University of Chicago Press, 1965), 30.
 22. Вусатюк О.А. Сократ. Философский словарь / И.В. Андрущенко, О.А. Вусатюк, С.В. Линецкий, А.В. Шуба. Киев: А.С.К. 2006. С. 766.
 23. Берк Э. Размышления о революции во Франции и заседаниях некоторых обществ в Лондоне, относящихся к этому событию / сокращенный перевод с английского Е.И. Гельфанд. Москва: Рудомино. 1993. 144 с.
 24. Берк Э. Размышления о революции во Франции и о прениях в некоторых лондонских обществах касательно сего события, содержащиеся в письме, предполагавшемся быть отправленным некоему благородному господину в Париж / пер. с англ. С. Векслер; под ред. А. Бабича. London: Overseas Publications Interchange Ltd. 1992. 411 с.
 25. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєврейської та грецької на українську дослівно наново перекладена / переклад проф. І. Огієнка. Київ: Українське Біблійне Товариство. 2003. 1168 с.